

Mike Haynes: Nikolaj Bucharins återuppståndelse

[Ur *International Socialism*, nr 2:2, hösten 1978. Översättning från engelska, Göran Källqvist.]

Den 13 mars 1938 klockan 4 på eftermiddagen återvände domstolen som dömde Nikolaj Ivanovitj Bucharin för att förkunna han och hans medkonspiratörer för skyldiga. Mindre än 24 timmar senare var Bucharin, den man som Lenin hade beskrivit som ”partiets mest värdefulla och betydande teoretiker ... också med rätta som hela partiets favorit”, död, avrättad av en exekutionspluton. Tillsammans med honom dog 17 av hans medanklagade i den tredje och största av de sovjetiska utrensingsrättegångarna.

Vem kunde betvivla hans skuld? Hade det inte bevisats inför världen att han, med åklagare Vysjinskijs ord, var en ”avskyvärd korsning mellan en räv och ett svin”, ”en kontrarevolutionär bandit”? Hade han inte själv medgivit att han ledde det konspiratoriska ”blocket mellan högern och trotskisterna”? Hade inte mängder av bevis uppbådats mot honom – bevis som visade hur han 1918 hade konspirerat för att mörda Lenin, Stalin och Sverdlov; bevis som styrkte att det kriminella blocket hade bildats på order från utländska säkerhetstjänster; bevis som styrkte att de planerade att stycka upp Sovjetunionen; bevis som styrkte att de saboterade ekonomin; bevis som styrkte att de var ett terroristiskt centrum som var ansvarigt för mordet på Kirov? Vem utöver en fascist eller någon som lurats av fascisterna kunde betvivla hans skuld?¹

Det var förvisso få som gjorde det inom den kommunistiska världsrörelsen. Där hade man tagit itu med Bucharins anhängare för länge sedan. Världsrörelsen var ett fogligt verktyg åt Moskva och reste sig med en röst för att upprepa Vysjinskijs krav, ”krossa den förbannade ormen”, ”skjut dem som galna hundar”! Vad var Bucharinrättegången annat än, med Harry Pollits ord, ”en seger i historiens utveckling”? Inte heller var han ensam om denna bedömning. Om gudarna krävde offer så må det vara hänt. Och så gick de, vänsterns intellektuella grädda, ”ner på knä inför den sovjetiska byråkratin”.²

Fanns det alltså ingen tvekan om skulden? Naturligtvis fanns det det! Logiken protesterade högljutt mot hela farsen. Själva rättegångarna, som ju baserades på bekännelser, måste förkastas. En stor del av bevisen var helt klart falska. Det fanns ingen ursäkt för att tro på den stalinistiska propaganda-apparaten, ingen ursäkt för att dröja med ett fördömande och många gjorde inte det. Givetvis inte så att de gick ut i öppen politisk opposition, till stöd för de som likt Trotskij försökte avslöja rättegångarna för vad de var. Nej, större delen av arbetarklassen såg genom den väv av lögn som lades ut framför dem, och drog utifrån sin enkla magkänsla slutsatsen att om stalinismen var socialism då ville de heller inte ha något av den. Mot bakgrund av den förtvivlan och desillusion som skapats av misslyckandet att bekämpa fattigdom och arbetslöshet, mot bakgrund av demonen Hitlers uppgång, bekräftade utrensingsrättegångarna och det hyckleri som var kopplat till dem för majoriteten av arbetarna att det inte fanns något verkligt alternativ.³

Idag är förtrycket i Sovjetunionen mindre intensivt, men rättegångarna fortsätter och folk förknippar fortfarande Ryssland med socialismen. Och ändå är sammanhanget ytterst annorlunda. Inte bara har

1 Den mest tillgängliga källan [på engelska – öa] om rättegången är G Katkov, **The Trial of Bukharin**, London 1969. K Coates, *The Case of Nikolai Bukharin*, Nottingham 1978, innehåller en kommenterad kopia av åtalet. [På svenska finns material om denna rättegång bl a i *Om Moskvarättegångarna*, ur Kenth-Åke Anderssons *Lögnens renässans*, och i *Bucharins sista strid*, båda på marxistarkiv.se.]

2 Trotskij, citerad i D Cate, **The Fellow Travellers**, London 1973, s 133. Det är en lämplig sammanfattning av inställningen hos de som stödde Moskva. Pollitt citeras ur **Moscow Trials Anthology**, New Park: London, 1967.

3 De begränsade uppgifterna från Sovjetunionen antyder en liknande situation. Nadezjda Mandelstam återger i sina memoarer en stålarbetares åsikt: ”Se vad de gör i vårt namn. De gör narr av oss med snacket om arbetarklassen. De säger att makten tillhör oss, men försök bara lägga dig i så visar de snart var vi hör hemma.” Men samtidigt med det konstaterar hon också att ”våra värddar hade inget tålmod för politisk kamp”. (**Hope Against Hope**, London 1975, s 403-405.)

den lilla marxistiska tradition som gick mot rättegångarna på 1930-talet vuxit i styrka, utan eurokommunismens framväxt har också lett till att de ortodoxa kommunistpartierna idag har börjat ta avstånd från Sovjetstaten. Men dessutom har eurokommunismen inte bara gjort det nödvändigt att vara kritiska idag, det framtvingar också en omvärdering av det förflutna. Var Stalin *verkligt* nödvändig? Kan vi inte hitta ett politiskt mindre obehagligt alternativ? Finns det inte andra lärdomar att dra om övergången till socialismen? Och ängsligt ställs frågorna och varje gång verkar den person som figurerar i svarets mitt vara ingen mindre än den tidigare ”ormen” Bucharin. De som en gång korsfäste honom inför världen kräver nu att han ska återupplivas. Bucharins sak är på frammarsch.

I väst har hans viktigaste verk givits ut på nytt, och det finns nu också en utomordentlig biografi av Stephen Cohen.⁴ Men dessutom har hans tänkande stått och står i centrum för omvärderingen av Sovjetunionens förflutna och nutid. Till och med i Östeuropa talar han igen. I årtal har han varit den ”grå eminensen” bakom reformdiskussionerna, och nu är det i vissa länder till och med möjligt att hylla honom öppet.⁵ I Sovjetunionen är han naturligtvis fortfarande officiellt en ”icke-person”. I väst är det svårt att bedöma hur absolut detta är. Det är kanske förstäligt att sovjetiska författare fortfarande får vara försiktiga att diskutera 1920-talets omtvistade debatter, att de får följa dåtidens officiella linje och beskriva Bucharin och högeroppositionen som

ett uttryck för ett entydigt förkastande av partiets leninistiska politik och ett uttryck för ett öppet opportunistiskt övergivande av de leninistiska ståndpunkterna under trycket från klassfienden.

Men förbudet mot honom går längre än så. Till och med hans roll under revolutionen och inbördeskriget är fortfarande tabu. Således finns det i ett nyutkommet verk om Moskva 1917 bara plats att nämna honom en gång, och då i en lista av namn. Man undrar om det är samma N I Bucharin som vid denna tidpunkt var Moskvabolsjevikernas mest framstående medlem? Men i ett annat verk lyckas han bättre – hela tre omnämningen! Men varje gång är det för att fördöma honom som ledare för ”vänsterkommunisterna”. Detta verk går faktiskt ännu längre, och vi får höra att ”*vissa lokala partiorganisationer, inklusive Moskva, Petrograd och Ural hamnade under ’vänsterkommunisternas’ inflytande ...*” – en mästerlig underdrift med tanke på att de två första var de största lokalorganisationerna, och att Bucharins åsikt om kriget med Tyskland, utöver att tidigt ha majoritet i centralkommittén, åtminstone till en början troligen stöddes av en majoritet i partiet.⁶ Men om detta är den öppna situationen så vandrar Bucharins ande kring bakom slutna dörrar, till och med i Sovjetunionen. Under diskussionerna om de ekonomiska reformerna har till exempel en observatör kommenterat att

det var häpnadsväckande att upptäcka hur många tankar ur Bucharins antistalinistiska program från 1928-1929 de nuvarande reformivrarna antog som sina, och hur mycket av deras kritik av den tidigare praktiken till och med i sitt språk följde hans kritik och förutsägelser ...⁷

Det finns nu till och med en internationell kampanj, med stöd från kommunistpartier i väst, för att återupprätta honom.⁸ Det finns ingen tvekan om att en sådan kampanj ska stödas av alla inom

4 Stephen F Cohen, *Bucharin och den ryska revolutionen*, på marxistarkiv.se. Den har varit föremål för ett antal utmärkta recensioner. Läsare av denna tidskrift bör speciellt uppmärksamma *Bucharins återkomst*, av Peter Sedgwick, på marxistarkiv.se. Mycket av denna analys kompletterar min analys, och jag uppmanar läsarna att titta på hans verk.

5 Se till exempel den ungerska ekonomen L Szamuely, **First Models of the Socialist Economic System**, Budapest 1974, och de polska ekonomer som citeras av M Lewin i sin **Political Undercurrents in Soviet Economic Debates**, London 1975, s 61.

6 De verk som åberopas är A M Beljanova, **O Tempach Ekonomitjeskogo Razviiija SSSR**, Moskva 1974, s 38; A Ya Grunfel, **Moskva 1917 – i Revolutsija i Kontrevolutsija**, Moskva 1976, och G S Ignatsev, **Moskva v Pervuji God Proletarskoj Diktaturui**, Moskva 1975, s 100.

7 Lewin, *op cit*, s 21.

8 För detaljer om den, se Coates, *op cit*. Trots sin roll på 1930-talet var det brittiska kommunistpartiet ett av de första att ansluta sig till denna kampanj. Se till exempel *Marxism Today*, mars 1978, som ger Bucharin sin största

vänstern. Oavsett hur begränsade de kan verka, så skulle varje åtgärd för att inleda en öppen diskussion om arvet efter Bucharin vara ett stort politiskt framsteg inom ramen för det sovjetiska samhället. Men på samma gång kräver ett verkligt återupplivande av Bucharin mer än en kampanj, mer än okritisk beundran, det kräver en genomgripande omvärdering av erfarenheterna i Sovjetunionen och hans roll under dessa.

Varför Bucharin?

Det är lätt att inse Bucharins dragningskraft. På allra mest grundläggande nivå finns till exempel människan Bucharin. Medan resten av gammalbolsjevikerna kan förefalla som bistra, reserverade personer, isolerade av sina dyrkande levnadstecknare, är Bucharin både öppen och tillgänglig – med vårtor och allt. I Bucharin har vi således djurälskaren, som från unga år aldrig upphörde att glädjas åt fjärlar; teoretikern Bucharin, som bad Lenin att inte provocera fram en splittring med omåttligt överdriven kritik; Bucharin som Lenins vän, den ende av gammalbolsjevikerna som försökte underlätta hans sista år med ständiga besök; Bucharin beskyddaren, som använde sitt inflytande för att försvara förtryckets intellektuella offer; Bucharin den ovilliga bödeln, som bröt samman när Trotskij uteslöts, och så vidare ända till slutet, då Bucharin lyckades utverka ett visst mått av mänsklig värdighet ur sitt sista uppträdande i den där domstolssalen i mars 1938.

Sedan är det Bucharin teoretikern. Han var duktig på språk och hade fördjupat sig i västvärldens tänkande. Här har vi äntligen en bolsjevik som inte går att förklara bort med ”ryska förhållanden”. Han tog den borgerliga samhällsvetenskapen på allvar och följde den under hela sitt liv, vägrade avfärda den utan vidare och ansåg att den måste utmanas och undergrävas. Sedan är det Bucharin uppfinnaren som utarbetade en banbrytande analys av imperialismen och skisserade genomträngande bilder av statens växande makt.

Sedan har vi Bucharin bolsjevikledaren. 1917 såg både Trotskij och Lenin honom som sin naturlige efterträdare om de skulle dödas, och han lyckades behålla denna prestige under 1920- och början av 1930-talet. Han var den enda viktigare ledaren som hade lyckats förbli obesmittad av byråkratiska utnämningar. Den lockelsen finns kvar än idag, och särskiljer honom från de som likt Kirov till slut verkar har gått mot Stalin men alltid var en del av apparaten.

Sedan är det Bucharin den oppositionelle. Den man som till sist mer fullständigt än vänstern insåg hotet från Stalin. Och det är här vi återfinner det centrala elementet i hans återupplivande, ty Bucharins opposition var av en speciell sort. Han hade ingen ”teori om den permanenta revolutionen”, han vädjade inte till arbetarklassen mot partiet, och inte ens till partiet mot ledningen – nej, han var starkt övertygad om teorin om ”socialismen i ett land”, och utvecklade ett alternativ strikt inom ramarna för dåtidens stympade demokrati.⁹

Han utvecklade en uppsättning teorier som utgjorde ett fullfjädrat alternativt program för Ryssland väg till socialismen gentemot det program som majoritetsledarna slog in på.¹⁰

Det är detta alternativa program som nu inte bara verkar så attraktivt i väst, utan också har fungerat som inspirationskälla för reformrörelsen i Östeuropa under åren efter Stalin. För att bedöma dess verkliga innebörd måste det ställas jämte den traditionella synen på vad som hände på 1920- och 1930-talen.

Den gamla bilden av den ekonomiska debatten på 1920-talet har varit att det var ett dödläge mellan vänsterns och högerns uppfattningar. Vänstern ville beskatta bönderna på mer och mer resurser för att öka industrialiseringstakten. Men det skulle bland annat ha lett till motstånd från bönderna och minskande efterfrågan på industrivaror på landsbygden. Högern, å andra sidan, ville ha välstånd på

hyllning: ”Många av hans idéer hade likheter med Gramscis.”

9 Dessa punkter utvecklas i Cohen, *op cit*, liksom i det relativt omfattande mer specialiserade materialet i väst.

10 Lewin, *op cit*, s 21.

landsbygden för att lugna bönderna och utveckla en ökande efterfrågan. Men det skulle ha lett till att man satte ett mycket lågt tak för ackumulationsnivån – med Bucharins olyckliga fras skulle den utvecklas med ”snigelfart”. Resultatet blev, för att citera Lewin, att:

... vänstern hade ett industrialiseringsprogram men saknade ett klart svar när det gäller bönderna, medan Bucharin inte hade någon fullgod plan för industrialiseringen men erbjöd bönderna en plan.¹¹

Detta dödläge blev allt farligare när yttre krafter samlade sig mot Sovjetunionen och den inre stabiliteten hotades ekonomiskt av den höga arbetslösheten i städerna och ”spannmålskrisen” på landsbygden, och politiskt av vänster- och högeroppositionernas och kulakernas intriger. Det var upp till Stalin att lösa problemet på ett strålande sätt, om än till höga (och givetvis beklagansvärda) kostnader. Hans lösning innebar för det första att kollektivisera landsbygden. I ett enda slag både eliminerade han därmed böndernas motstånd och skapade en situation där man kunde pumpa resurser från lantbruket till industrin. För det andra innefattade den en snabb industrialisering på bred front. På så sätt skapade han ett ”utvecklingsblock” som fick näring från sin egen efterfrågan. Stalin ansågs därmed ta över vänsterns politik och det i en omfattning som de aldrig kunde ha föreställt sig.¹²

Denna berättelse är inte fullständigt påhittad, men mycket av den behöver revideras betydligt. Vad gäller Bucharin så ligger det centrala i revideringen i att inse det faktum att hans tänkande 1926-1928 genomgick en förvandling där han närmade sig vänstern och började utveckla ett program som räknade med en hårdare linje på landsbygden och en snabbare industrialiseringstakt.¹³ Samtidigt betonade han behovet av en optimal tillväxttakt på lång sikt istället för den snabbaste kortsiktiga vägen – den ståndpunkt som antogs av den femtonde partikongressen 1927.

... vår utgångspunkt får inte vara minsta möjliga ackumulationstakt *nästa* år eller de närmaste åren, utan ett sådant förhållande som kommer att säkerställa största utvecklingstakt *permanent och på lång sikt*.¹⁴

Denna väg innebar en betoning av balans och samordning inom ekonomin, av det han ständigt kallade ”jämvikt”. På detta sätt skulle det gå att minimera splittringen. Genom att tänka utefter dessa linjer utvecklade han en förödande kritik av den kaotiska politik som Stalin och hans anhängare förde och av deras motiveringar. Låt oss undersöka den närmare och titta på hans kritik av det som ägde rum och sedan på hans alternativ.

”Jordbrukskrisen”

Grundtanken i Bucharins sätt att närma sig frågan var fortfarande en mycket mer positiv bedömning av situationen på landsbygden än vare sig vänstern eller Stalin var beredda att medge efter 1927-1928. Under hela 1920-talet ansågs den största faran för revolutionen vara bönderna.

11 *Ibid*, s 16.

12 Denna traditionella uppfattning som ligger bakom *både* sovjetiska och västliga redogörelser kan återfinnas i sin mest sofistikerade form i Alec Nove, **Sovjetunionens ekonomiska utveckling**, Stockholm: Wahlström & Widstrand, 1971. Nove har sedan dess gjort en del eftergifter till vissa av de revideringar som diskuteras nedan, se hans debatt med J Miller, *Was Stalin Really Necessary?: A Debate on Collectivisation*, **Problems of Communism**, juli-augusti 1976, vol XXV. Två intellektuella med anknytning till det brittiska kommunistpartiet har gjort bra sammanfattningar av det senaste arbetet som utmanar denna tolkning: J Cooper, *To Catch Up and Overtake: Soviet Industrialisation, 1929-41*, **Socialist Europe**, 1977, nr 2; M Harrison, *The Soviet Economy in the Inter-war Years: A Survey*, **Capital and Class**, nr 5 1978. Båda verken misslyckades dock fullständigt att förstå materialet de diskuterar och uppvisar en schizofren uppdelning i ”teori” och ”historia”.

13 Detta diskuteras i detalj både av Lewin och Cohen i de böcker av dem som det hänvisas till ovan.

14 Citerat ut Bucharins *Notes of an Economist*, hans kursivering. Denna artikel publicerades i *Pravda*, i oktober 1928, och är den viktigaste redovisningen av hans nya linje. En engelsk översättning av artikeln tillsammans med sammanfattningar av resten kan återfinnas i B D Wolfe, **Krushchev and Stalins Ghost**, London 1957.

”Spannmålskrisen” 1927-1928 sågs som en bekräftelse av det. Det ansågs allmänt att orsaken var missnöje bland bönderna som dominerades av de fientliga kulakerna och vägrade sälja spannmål till städerna. På detta sätt var Stalins brutala svar en reaktion mot ekonomiska och politiska hot.

Men för Bucharin var hela denna beskrivning bara ”sagor”. Från och med 1921 övergav han hela sin tidigare radikalism för att ta sig an böndernas sak. Denna omsvängning hade både en ekonomisk och politisk dimension. Det fick honom att hävda att bönderna inte var någon fientlig kapitalistisk klass utan en neutral kraft som kunde vinnas över till socialismen och ”växa in i den” utan att det behövdes en ”tredje revolution”. I ledningen för Kommunistiska internationalen kombinerade Bucharins sin linje med stöd till tanken på ”socialism i ett land”, vilket ledde till en allmän avveckling av de revolutionära perspektiven och ett antal stora bakslag med fiaskot i Kina som ett typfall.¹⁵

Men i sitt ekonomiska resonemang stod Bucharin på mycket fastare mark. Tanken på ett hot från kulakerna förutsatte tre saker. För det första att den sociala skiktningen hade gått tillräckligt långt för att skapa en grupp välbeställda bönder som kunde dominera bönderna i sin helhet. För det andra att denna grupp kunde organisera sig själva och bönderna för att agera på ett enat sätt mot staten. För det tredje att, om en sådan grupp verkligen existerade och agerade på detta sätt, den skulle utgöra en verklig fara. För Bucharin gick det inte att visa några av dessa saker, och oavsett svagheten i vissa delar av hans resonemang så finns det när vi tittar i backspegeln föga tvivel om att han hade rätt.

För det första, oavsett hur dåtidens ekonomer försökte så kunde de inte, inte ens med hjälp av förvrängningar, bevisa att det existerade en klass av kulaker. Efterföljande historiker har haft samma problem. Det verkar som om kulakerna är som Gud, en fråga om tro. ”Det stämde inte längre att klassanalysen avgjorde politiken. Politiken avgjorde vilken sorts klassanalys som var lämplig i den aktuella situationen.”¹⁶ Som Bucharin försökte visa var på samma sätt uppfattningen att bönderna undanhöll stora lager av spannmål felaktig.¹⁷

Idag vet varje barn att oppositionens sagor om de ”skrämmande kolossala” spannmålsreserver som undanhålls av byarna, legenden om de 900 miljoner pud spannmål [1 pud = 16.38 kg – öa] som påstods ha gömts undan, har brustit en gång för alla som såpbubblor. Ingen tror längre på dessa sagor.¹⁸

Men i denna pressade situation trodde man naturligtvis på dem. Inte bara antog Stalin dessa ”sagor” som sina egna, utan de dominerade också vänsteroppositionens tänkande. Det är en av de stora tragedierna att vänstern nästan verkade tvinga sig att tro på hotet från kulakerna och utesluta allt annat. De jagade efter spöken och förlorade det verkliga hotet ur sikte – Stalins ökande makt på byråkratins rygg. ”Med Stalin mot Bucharin? – Ja”, utropade Trotskij. ”Med Bucharin mot Stalin? – Aldrig”.^{*} Alltför sent insåg han vilket misstag han hade gjort. När Stalin gick mot de ”fördömda

15 För en mer detaljerad diskussion av detta se Sedgwick, *op cit.*

16 E H Carr, **A History of Soviet Russia: Socialism in One Country**, Part 1, London 1970, s 112. De olika banden i Carrs historia diskuterar dåtidens förvanskningar vartefter de utvecklades. Se även M Lewin, **Russian Peasants and Soviet Power**, London 1968, kapitel 2 och 3.

17 För en kort men detaljerad diskussion om dessa frågor plus en fullständig bibliografi, se Harrison, *op cit.* Det är intressant att konstatera att Roj Medvedev i den första upplagan av **Let History Judge** försöker rättfärdiga den i grunden traditionella synen. I den andra upplagan, som innehåller omfattande revideringar (och fortfarande inte är översatt [kom ut på engelska 1989 – öa]) finns inte denna diskussion med. (**Let History Judge**, London 1972, s 73; **K Sudu Istorij**, New York 1971, s 165.) Men Medvedev har också med kritiken mot Bucharin som finns på sidan 64-65 i den engelska utgåvan.

18 Wolfe, *op cit*, s 303-304. Tyvärr sammanfattar detta bara en detaljerad kritik av dåtidens statistik och hur den användes.

* Detta uttalande är en myt som har sin grund i ett påstående som Deutscher gör i sin Trotskijbiografi, *Den avväpnade profeten*. Deutscher anger dock ingen källa till detta. Lägga följande till att han inte ens påstår att Trotskij sagt detta, det är inget Trotskij-citat, utan det är Deutschers tolkning av oppositionens politik. Historikern Pierre Broué, som måste betraktas som en av 1900-talets främsta experter på Trotskij, tar upp saken i

kulakerna” föll vänsteroppositionen ihop runt honom. ”Här är det”, hävdade de, ”äntligen har vänstersvingen kommit!”¹⁹

Bucharin var lika svidande i sin kritik av möjligheten att en kollektivisering skulle förbättra situationen på landsbygden.

Vissa kamrater bland oss anser att den huvudsakliga vägen till socialismen är Kolchosen. Jag anser att detta påstående är felaktigt. Den främsta vägen kommer att gå via vanligt samarbete: försäljning, köp, krediter – med andra ord via jordbrukskooperativ.²⁰

Återigen finns det föga tvivel om att Bucharin hade rätt.²¹ Idag ifrågasätter ingen utanför Sovjetunionen att kollektiviseringarna var en katastrof. Istället är argumentet att det var ett ”nödvändigt ont”. Det var (precis som Stalin) nödvändigt för att 1) frigöra arbetskraft till industrin, 2) ge mat till städerna, 3) undanröja böndernas motstånd, och viktigast, 4) frigöra huvuddelen av det kapital som krävdes för investeringssatsningen.

Det första påståendet att kollektiviseringarna behövdes för att frigöra arbetskraft är särskilt märkligt. Bara i städerna fanns det 1928 enligt officiell statistik 1-2 miljoner arbetslösa. Landsbygden var som en svamp som höll kvar undersysselsatt arbetskraft. Till och med på den produktivetsnivå som fanns kunde troligen omkring 8-10 miljoner människor ha frigjorts utan någon allvarlig nedgång av produktionen. Vem kan då säga vad relativt små förbättringar kunde ha orsakat? Påståendet att kollektiviseringarna gav mat till städerna är lika egendomligt. Tvångsåtgärderna ledde 1933 till en massiv nedgång av produktionen, masslakt av boskap och utbredd svält. Spannmålsansaffningarna ökade verkligen, men till vilket pris! I städerna infördes ransonering och inflationen skenade på svarta börsen. Det uppstod svåra umbäranden som var mycket djupare än de som existerade under den så kallade kris som föranledde hela erfarenheten. Jordbruksproduktionen nådde inte varaktigt 1926-1928 års nivåer förrän i mitten av 1950-talet. Inte heller undanröjde kollektiviseringarna motståndet från bönderna.

Men viktigast av allt är det angrepp man kan rikta mot det fjärde påståendet – att kollektiviseringarna gjorde det möjligt att säkra en ”gåva” så att en ”primitiv socialistisk ackumulation” skulle

sin Trotskij-biografi (i kapitel 36). Broué hävdar att Trotskij hela tiden höll sig självständig gentemot både Stalin och Bucharin-fraktionerna. Han skriver bl a. (med direkt hänсыftning på Deutscher):

”Att tolka Trotskijs politik gentemot vänsterns sicksackande som ett ’ stöd till Stalin’ är inte bara en överdriven förenklning. En sådan tolkning bortser från den kamp som Trotskij just vid denna tidpunkt förde mot de försonliga som från början av 1928 var ute efter att ’stödja Stalin’ . Den hamnar också i konflikt med Trotskijs svar på Bucharins trevare i brevet till Sjatunovskij, där han slår fast att kampen för en korrekt regim inom partiet har högsta prioritet. Sanningen är att Trotskij hela tiden var beredd att stödja alla åtgärder, som han bedömde som positiva, oavsett varifrån de kom – men aldrig att ’ stödja’ Bucharin eller Stalin, högern eller centern, eller att bilda något ’block’ , som skulle ha gjort honom och oppositionen till alibi för att strypa demokratin och följaktligen partiet själv För vår del anser vi att Deutscher rör till den fråga som han påstår sig vilja reda ut... Den oreda Isaac Deutscher ställer till i denna fråga i sin Trotskij-biografi är inte helt och hållet hans fel. Orsaken ligger i hans svårigheter att förstå Trotskijs analys av de olika fraktionerna inom partiet.” – Red

19 I sin recension av Cohens biografi, *Legenden om Bucharin*, på marxistarkiv.se, skriver E H Carr: ”Från och med Stalins maktövertagande tills Trotskij mördades i Mexiko 15 år senare genomsyrades, hemsöktes och färgades allt han gjorde och skrev av ett enda tema. Han var oöverträffad motståndare till Stalin och allt Stalin stod för.” (Sid 6.) Carr citeras senare med gillande av Tamara Deutscher i sin recension av Cohen (*Bucharinism mot trotskism*, på marxistarkiv.se, s 5). En stunds eftertanke visar hur absurt detta uttalande är. Teorin om en ”degenererad arbetarstat” innehåller i grunden en splittrad uppfattning av stalinismen. På 1930-talet blev Trotskijs inställning mindre tvetydig, och det fick honom att se luckor i sina tidigare resonemang även om han inte kunde överge dem. På 1920-talet bortsåg han till en början från det, och en del av hans handlingar då bidrog till Stalins uppstigande till makten. Vänsteroppositionen i sin helhet var ännu mer otydlig, se A Nove, *A Note on Trotsky and the Left Opposition, 1929-31*, *Soviet Studies*, vol XXIX, nr 4, 1977. Det som i detta avseende verkligen skiljer Trotskij från Bucharin, och det som gjorde honom så farlig, var att han insåg att stalinismen var en *samhällelig fråga som återspeglade revolutionens förfall och inte en personlig fråga*.

20 Citerat i Medvedev, **K Sudu Istorij**, s 151.

21 Wolfe, *op cit*.

äga rum inom industrin. En sovjetisk historikers, Barsovs, arbete har klargjort vad som verkligen hände. Förstörelsen och kaoset som kollektiviseringarna orsakade var så stort att man för att hålla uppe produktionen till och med på ytterst begränsade nivåer, var tvungna att skicka tillbaka en stor del av de tillgångar som togs från jordbruket till resten av ekonomin.²² Det verkar i själva verket inte ha blivit någon betydande *netto*överföring av överskott från jordbruket. Men om bönderna inte betalade för industrialiseringen, vem gjorde det då? Svaret är naturligtvis att det var arbetarna i städerna. Precis som den största delen av ackumulationen i alla andra länder har kommit från det mervärde som sugits ur arbetarklassen, så var det samma sak i Sovjetryssland:

Ur marxistisk synvinkel var ursprunget till den enorma ökningen av ackumulationen under den första femårsplanen (a) en ökning av det absoluta mervärdet som ett resultat av att arbetsstyrkan i städerna ökade med 30%, och (b) en ökning av det relativa mervärdet som ett resultat av att reallönerna föll (101%), minus (c) en minskning av det ojämlika utbytet med jordbruket (-31%). De fyra centrala mekanismerna för att uppnå en ytterligare ackumulation var: omvandlingen av fackföreningarna från fackligt arbete till produktionsmedvetenhet, en snabb ökning av tvångsarbetet, att marknadsförhållandena mellan jordbruket och industrifären ersattes av tvångsrelationer, och ökade skillnader mellan eliten och massorna.²³

Men om det var så, och få bestrider det idag, så är denna ”socialism” kanske knappt något annat än en förklädd kapitalism? Även utan den efterklokhet som historien ger, så var som vi ska se Bucharin inte främmande för att fundera över denna fråga.²⁴

Industrin och femårsplanen

Den Nya ekonomiska politiken kombinerade marknadsformer med ett fullständigt statligt ägande av storindustrin för att skapa ett system där centrum ”först och främst var en administrativ samordnare av den socialistiska sektorn och ett centrum för den makroekonomiska politiken för hela ekonomin.” Inom detta system hade företagen ”långtgående autonomi”, även om mycket av detta började begränsas efter 1925. Med tanke på att ekonomin höll på att hämta sig under större delen av NEP är det svårt att säga hur effektiv den var.²⁵ Icke desto mindre kom Bucharin att se den som en praktisk om än inte idealisk mekanism, och där fick han stöd från vänsteroppositionen. Således rörde diskussionerna till stor del frågor *inom* NEP snarare än frågan om att avskaffa den.

Den verkliga utmaningen för NEP började växa fram 1925-1927. ”Fram till 1921 var det inte politbyrån som pressade på för högre mål, det var partimedlemmarna i Gosplan, som först allierade sig med flera radikala specialister utanför partiet...”²⁶ I en situation där det gick att använda administ-

22 Angående dessa frågor, se P Wiles, *The Importance of Being Djughashvili, Problems of Communism*, 1963 och *A Nove, An Economic History...* Ett pågående arbete om det sovjetiska jordbruket på 1930-talet som genomförs av universitetet i Birmingham antyder att jordbrukets dåliga resultat *delvis* berodde på dåligt väder, men det förändrar inte på något sätt dessa grundläggande slutsatser om kollektiviseringarna, vilket syns i de fortsatta problemen in på 1970-talet.

23 M Ellman, *Did the Agricultural Surplus provide the Resources for the Increase in Investment in The USSR during the First Five Year Plan*, **Economic Journal**, 1975, vol 85, s 860. Det är möjligt att Ellmans exakta siffror är öppna för kritik men de allmänna slutsatserna är det inte.

24 Både Cooper, *op cit*, och Harrison, *op cit*, följer denna analys men drar inga slutsatser och antyder inte ens att den reser några frågor!

25 V N Bandera, *Market Orientation of State Enterprises during NEP*, **Soviet Studies**, 1971, vol 22, nr 1, och hans *NEP as an Economic System*, **Journal of Political Economy**, juni 1963. I båda artiklarna gör Bandera en mycket optimistisk bedömning av NEP. Bucharins stöd till NEP utnyttjas ofta för att med större eller mindre försiktighet påstå att han stödde en ”marknadssocialism” och fortsatta varurelationer inom produktionen under socialismen. Här är Noves kommentar berättigad: ”Han var för att bygga socialismen genom att *utnyttja* marknaden. Men för honom skulle socialismen *inte* vara någon sorts marknadsekonomi, och det går inte att åberopa någon av hans skrifter för att stöda den motsatta uppfattningen.” (*Some Observations of Bukharin and his Ideas*, i C Abramsky (red), **Essays in Honour of E H Carr**, London 1974, s 199.

26 R W Davies och S G Wheatcroft, *Further Thoughts om the First Soviet Five Year Plan*, **Slavic Review**, vol 35, nr

rativa åtgärder för att tysta kritiker, och där statens manipulation av ekonomin redan skapade obalanser fick dessa åsikter stöd. För politbyråns ledning måste de alltmer optimistiska prognoserna ha sett ut som en gudagåva. Under försöken att hantera de inhemska ekonomiska svårigheterna samtidigt som de var utsatta för ett yttre både ekonomiskt och politiskt tryck från världsekonomin, samt byråkraternas framstötningar om höjda ersättningar, verkade en ökning av tempot lösa alla problem. Denna uppfattning gjorde först intryck på Stalins bundsförvanter, men allteftersom svårigheterna ökade spred den sig tills politbyråns majoritet inte såg någon annan lösning än att påbörja åtgärder som skulle leda till ett avskaffande av NEP till förmån för femårsplanen.

Sällan har ett mer vilseledande namn valts. Vartefter det politiska och ekonomiska trycket ökade förvandlades den ursprungliga planen. Atmosfären har beskrivits bra i arbeten på senare tid. Den ursprungliga planen var i sig själv en teknisk bedrift, men utsattes för betydande förändringar där förnuftet försvann när konkurrerande grupper försökte överträffa varandra. Rjazanov sammanfattade situationen vid partikonferensen i april 1929.

Varje tal slutar med ... ”ge oss en fabrik i Ural och åt helvete med högern! Ge oss ett kraftverk och åt helvete med högern!”²⁷

Den sansade rösten var oppositionens röst, defaitismens röst. ”Det finns inga fästningar som bolsjevikerna inte kan storma!” blev parollen för dagen. Det var inte planering, det var att släppa lös en helt kaotisk utveckling som bara vägledades av vad omständigheterna krävde.²⁸

Bucharin betraktade denna förvandling med fasa. 1927 hade han insett behovet av en snabbare tillväxttakt. Men den 15^e kongressen bekräftade på nytt ett stöd till NEP – inte detta vidunder. Nu försökte han försvara kongressens linje, för att tillsammans med högeroppositionen angripa denna ”vettvillings-”politik. Planering var inte någon enkel patentlösning. ”Med en felaktig politik kan processen kosta lika mycket som kapitalistisk anarki ...”²⁹

Hans angrepp förklarades i ett antal artiklar som publicerades 1928 och 1929. Främst bland dessa var *Anteckningar av en ekonom* som gavs ut i oktober 1928.³⁰ Denna artikel skrevs som ett angrepp på ”trotskismen”, men var i själva verket ett mycket uppenbart om än förtäckt angrepp på majoritetens linje. Bucharins argument var att industrin redan växte snabbt. Men redan på denna nivå ökade problemen inom ekonomin – underskott och obalanser. I denna situation var det absurt att kräva mer.

Om det inte finns tillräckligt med tegelstenar, och om det under denna säsong av tekniska skäl bara kan produceras en viss mängd, då kan vi inte utarbeta ett byggprogram som överskrider denna gräns ... det går inte att bygga fabriker av luft!

Men inte nog med det. Situationen skulle utan tvivel förvärras. När bristen ökade skulle det krävas extraordinära administrativa åtgärder och skapa ytterligare obalans, mer byråkratism. Men: ”Vi har [redan] övercentraliserat allting *alldeles för mycket*. Vi måste fråga oss om det inte är dags att ta några steg i riktning mot den leninistiska kommunstaten?” Det som framförallt behövdes var flexibilitet och balans – den flexibilitet och balans som uttrycktes i den femtonde partikongressens direktiv. ”Är det inte här möjligt att kräva ett exakt genomförande av den femtonde kongressens beslut?”

Givetvis var det inte det. Precis som i frågan om jordbruket besegrades Bucharin och högern. Då publicerade Bucharin sin mest minnesvärda artikel i form av en bokrecension med titeln ”Teorin om

4, 1975.

27 Citerat i Cohen, *op cit*, s 258.

28 Denna punkt lägger Cooper, *op cit*, fram bra, men återigen utan att dra några slutsatser.

29 Citerat i Lewin, *op cit*, s 57.

30 Se not 14.

organiserat kaos”.³¹ Den påstod sig beskriva det ökande kaoset i väst på grund av de allt större statliga ingripandena. Statskapitalismen var på väg att bli en del av systemets normala funktionssätt och kapitalismens motsättningar utvecklade sig nu på världsmarknaden. Men långt från att ge inre ordning skapade användandet av administrativa åtgärder, av ”organiserad kapitalism”, en hel rad nya problem när ”medlen blir mål”.³² Den kaotiska ekonomiska samordningen ledde till ett enormt ekonomiskt slöseri, förhållandena mellan människorna blev alltmer förvrängda – den ”privata” och den ”offentliga” sfären blev omöjliga att skilja åt, byråkratismen ledde till att de sociala processerna blev rutinmässiga och det utvecklades en smygande ekonomisk apati.³³ Efter att ha utvecklat sitt resonemang utförligt, avslutade Bucharin: ”Sovjetiska läsare kommer att överraskas av den formella likheten med vissa organisatoriska problem ...”!

Vad i hela världen försökte Bucharin säga? Att han angrep den existerande situationen i Sovjetunionen var uppenbart, men var det mer än så? Kunde han verkligen antyda att ”kapitalismens organiserade kaos” och det socialistiska uppbyggets ”mer överhängande likartade problem” återspeglade det faktum att de var varianter av ett och samma system? Det kommer vi troligen aldrig att få veta, ty detta var det sista verkligt betydande arbete han kunde publicera. Som det nu är återstår en profetisk kritik av det som hände under industrialiseringen.

Faktum är att femårsplanen helt enkelt inte var genomförbar, ens i sin ursprungliga form. Två ytterst optimistiska varianter hade utvecklats, en grundläggande version och en alternativ version med omkring 20% högre mål. Den sistnämnda gick bara att uppnå om ett antal ytterst osannolika omständigheter uppfylldes – till exempel inga misslyckade skördar, en avsevärd ökning av den internationella handeln. Det fanns således ett inslag av flexibilitet. En nyligen genomförd omarbetning av planen har i själva verket visat att den inte ens i sina stora drag hängde ihop internt, för att inte tala om smådetaljerna. Även om de optimistiska antagandena hade uppfyllts så kunde den *inte* ha fungerat.³⁴ Men naturligtvis tillämpades inte ens planen. Den förstördes av satsningen att pressa upp målen. De prioriterade sektorerna blev enväldiga imperier till priset av ett fantastiskt slöseri och dubbelarbete. Kollektiviseringen förstörde ett av antagandena i och med att jordbruksproduktionen föll och det rådde kaos på landsbygden. Ett annat antagande drabbades av världskrisen, och Sovjetunionens export föll och ekonomin tvingades in i isolering. Följden blev som Bucharin förutspådde. Varenda problem, varje obalans bemöttes med administrativa åtgärder.

Det var hela processens *oplanerade* karaktär som tvingade på staten ännu mer ”planering”, vilket helt enkelt innebar ett behov att utvidga omfattningen på den administrativa kontrollen, och att statsapparaten tog över hela den nationella ekonomin.³⁵

Planen var död. Det som återstod var en byråkratiskt kontrollerad ekonomi vars institutionella ram var ett tillfälligt svar på slumpen. Det är verkligheten bakom världens första ”planerade ekonomi”.

Det ”organiserade kaoset” återspeglades också i det ekonomiska resultatet av industrialiseringen. 1932 förkunnades att planen var uppfylld, men i verkligheten var hela ekonomin i kris, vilket till

31 *Teoria Organizovannoj Bezchozjaistvennostij*, **Pravda**, 30 juni 1929. Så vitt jag vet finns ingen engelsk översättning tillgänglig.

32 Denna formulering upprepas (omedvetet?) av Cooper i dennes beskrivning av planen: ”Man skulle kunna säga att ett medel betraktades som ett mål i sig”, *op cit*, s 4. I sin artikel är Bucharin mån om att särskilja sådana samhällen från socialismen.

33 Denna sista punkt uteslöt inte tillväxt men återspeglades i att den var fördröjd. På grundval av sin forskning intygar Cooper att det verkligen ägde rum en teknologisk fördröjning inom centrala delar av den sovjetiska ekonomin. Det kännetecknade också den statligt dominerade nazistiska ekonomin i Tyskland. Se A R L Gurland, *Technological Trends and Economic Structure under National Socialism*, **Studies in Philosophy and Science**, vol IX, 1941.

34 Se diskussionen och bibliografin i Harrison, *op cit*.

35 Harrison, *op cit*, konstaterar mycket av detta, till exempel ”en tendens till sönderfall” [av] själva planerings-systemet, men lyckas ändå tala i termer av det som en av deltagarna i **Marxism Today's** debatt om socialistisk demokrati kallade ”tanklösa plattityder”, exempelvis ”detta var världens första planerade ekonomi”, ”den sovjetiska industrialiseringens regelbundenhet” och så vidare.

och med den förvanskade sovjetiska statistiken visar. Om man tar hänsyn till den tidens förstörelse, den försämrade kvalitén, så förefaller det rimligt att hävda att ekonomin allmänt sett faktiskt växte snabbare 1928-1932 än under de sista åren av NEP. Vissa sektorer förvandlades givetvis och perioden 1934-1937 var en period av övergripande återhämtning, men perioden 1938-1940 var återigen en period av kris eftersom ekonomin drabbades av betydande störningar på grund av utrensningarna.³⁶

Det kan verka uppenbart att en lägre ekonomisk tillväxt skulle ha uppnått samma eller till och med bättre resultat. Till och med sovjetiska ekonomer är faktiskt beredda att medge denna möjlighet.³⁷ En enkel extrapolering av resultaten under NEP:s sista år antyder också det. Bucharins kritik kan verka rättfärdigad. Men oavsett hur insiktsfull en kritik är, så innebär det inte att den automatiskt blir ett historiskt genomförbart alternativ. Än mindre är det nödvändigtvis ett *socialistiskt* alternativ. Problemet med Bucharin var att hans alternativ aldrig höjde sig över kritikens nivå, ty som vi ska se var det varken genomförbart eller socialistiskt.

Bucharins alternativ

Frågan om ett historiskt alternativ kan inte begränsas till ett tekniskt beslut eller frågan om personlighet. Det handlar om att inta en ståndpunkt om vad det var för karaktär på den omvandling som ägde rum i Sovjetunionen och ställa Bucharins analys inom dessa ramar. Betraktad i dessa termer förefaller det uppenbart att Bucharin inte tillhandahöll något verkligt alternativ. Om han hade blivit kvar vid makten skulle nästan säkert den absurda industrialiseringskampanjen, utrensningarna, förtrycket ha mildrats, och det är viktigt. Men det betyder inte att omvandlingens grundläggande karaktär skulle ha ändrats särskilt mycket. Faktum är att Bucharins kritik och hans så kallade ”motprogram” uttryckte i stort sett samma antaganden som majoritetslinjen. Kärnpunkten i industrialiseringskampanjen var att de sista spåren av arbetarklassens makt slutgiltigt exproprierades politiskt, och som en konsekvens av det att utsugningsnivån ökades massivt. Men allt detta fanns underförstått också hos Bucharin, som ju också grundade sig på tesen om ”socialism i ett land” och en utveckling av den femtonde kongressens perspektiv 1927.

I början av 1920-talet hade han varit överens med vänsteroppositionen om att ackumulationsfonderna inte skulle, faktiskt inte kunde, komma från arbetarklassen.³⁸ Vänstern hävdade att den enda lösningen var att revolutionen spred sig utomlands, även om det på kort sikt var möjligt att suga ut mer ur bönderna. Men Bucharin svängde snart och blev teoretisk förespråkare för socialism i ett land.³⁹ Med tanke på att investeringsfonderna måste komma någonstans ifrån fick hans analys honom direkt att se hur Ryssland ”red till socialismen på en bondes hästkrake”. Hans nya perspektiv fick honom inte närmare att lösa denna motsättning. Det var gott och väl att stöda en snabbare tillväxt men resurserna måste fortfarande skaffas fram. En hårdare linje på landsbygden kunde ha hjälpt honom men han fortsatte själv att visa gränserna för detta. Det enda alternativet var arbetarklassen.⁴⁰

36 Se Wiles, *op cit*, och B Katz, *Purges and Production in the Soviet Union*, **Journal of Economic History**, september 1975.

37 Se Harrison, *op cit*. Roj Medvedev är till och med ännu mer rättfram: ”... utan Stalin skulle vi troligen kunnat uppnå betydligt bättre resultat.” **K Sudu Istorij**, s 232.

38 1919 hade Bucharin skrivit: ”Den proletära staten kan inte utsuga proletarietet, då den är just detta proletariats organisation. Proletarietet kan inte utsuga sig självt.” (*Kommunismens ABCD*, på marxistarkiv.se, s 110.)

39 E H Carr, **History of Socialist Russia: Socialism in One Country**, vol 1, London 1958, s 185.

40 Som vi har sett närmade sig Bucharins program vänstern. Lewin tolkar detta positivt. Vad det verkligen visar är inte Bucharins ”realism” utan hur vänstern hade förfallit politiskt. Senare, 1933, skulle Trotskij skriva: ”En arbetarstats korrekta politik går inte att enbart reducera till nationell ekonomisk uppbyggnad” (*Sovjetunionens klasskaraktär*, på marxistarkiv.se, s 3), men det är uppenbart att det var just detta som en del av vänstern, till exempel Preobrazjenskij, gjorde i slutet av 1920-talet. På detta sätt blev det möjligt för dem att kapitulera för Stalin, beklaga att arbetarklassen blivit av med makten men hävda att han med sin politik ”försvarade revolutionen”.

Även om det hade skett en återhämtning av levnadsstandarden är faktum att den mängd mervärde som sögs ut ur arbetarklassen redan 1928 var orimlig. Det återspeglade sig i att man anammade kapitalistiska organisationsformer och överhuvudtaget påtryckningar för att öka produktionen.⁴¹ Utöver detta har det nu påvisats att femårsplanen för att ens lyckas i sin ursprungliga form ändå skulle ha gjort det nödvändigt med en betydande minskning av den personliga konsumtionen – en minskning som utan tvivel skulle ha mött motstånd om arbetarnas begränsade rättigheter inte hade ifrågasatts.⁴²

I och med att Bucharin inte hade något internationellt revolutionärt perspektiv skulle han dessutom ha hindrats av utvecklingen utomlands. Sovjetunionen skulle fortfarande ha drabbats av världskrisen och han hade inget perspektiv för att hantera den. Han hade heller inte något nytt perspektiv för försvaret av Sovjetunionen. Även om Stalins lösning med upprustning och en snabb militär uppbyggnad kanske var mer omfattande än vad Bucharin tänkte sig, så var det i grund och botten även hans lösning. Hela den militära logiken bakom ”socialismen i ett land” hade faktiskt utarbetats och bekräftats av Bucharins stöd 1927, både i partiet och Kommunistiska internationalen som han ledde vid den tiden.⁴³ Inför den allt sämre internationella situationen kunde bara ett revolutionärt perspektiv erbjuda ett alternativ till att anta kapitalistiska försvarsåtgärder med alla de allvarliga konsekvenser som de ledde till. Bucharin försökte kanske avvisa ”linjen om socialfascism” till förmån för sin egen version av folkfronten, men han var fortfarande fånge i den tes som han hade gjort så mycket för att skapa.⁴⁴

Bakom detta misslyckande att inse motsättningen mellan revolutionen och ”socialism i ett land” låg ett mer djupgående misstag. Bucharin hade helt enkelt ingen uppfattning om hur revolutionen höll på att degenerera politiskt. Det färgade inte bara hans teoretiska perspektiv utan ledde också direkt till politisk maktlöshet. Den man som en gång hade sett staten som ”den grundläggande och viktigaste frågan för den revolutionära klassens hela praktik” tappade under 1920- och 1930-talen denna fråga helt ur sikte. Medan vänstern fortsatte att se NEP som en ”reträtt fylld med faror”, såg han den som en ram för övergången på lång sikt. I detta har hans sentida beundrare följt honom.

Förvisso framstår NEP synbarligen som en period av ”fred och lugn”, ”pluralism och mångfald”, men det var naturligtvis i jämförelse med vad som hade varit tidigare och vad skulle komma senare. Att ställa NEP mot andra möjliga ”modeller” döljer dessutom det faktum att det var ett samhälle i rörelse – och inte vilket samhälle som helst.⁴⁵ Det var det besynnerliga resultatet av en ”arbetar- och bondestats” förfall i ett underutvecklat land. Som sådant kombinerade det ett antal motstridiga dynamiska krafter, olika intressen och krafter, som var och en kämpade om herraväldet. Den skenbara ”pluralismen och mångfalden” återspeglar inte något som finns inbyggt i NEP. Istället återspeglade NEP en tillfällig styrkejämvtikt under en föränderlig situation. Trots all sin intellektuella begåvning kunde Bucharin inte se detta. Och det har inte heller en stor del av vänstern.⁴⁶

Revolutionens hörnsten hade utgjorts av ett fantastiskt uppsving för den folkliga demokratin, men NEP var en fortsättning på den omfattande reträtt som inbördeskriget tvingade fram. Men det som

41 ”Redan 1928, innan resurser successivt omfördelades från konsumtionsbehov till investeringar, var den del av BNP som användes för privat konsumtion låg jämfört med andra stora ekonomier med liknande nivåer på BNP per capita.” (S Cohn, **Economic Development in the Soviet Union**, London 1970, s 70.)

42 Se Harrison, *op cit*, för en kort diskussion och bibliografi.

43 E H Carr, **History of Socialist Russia, Foundations of a Planned Economy**, vol 2, London 1971, s 329-332.

44 Cooper, *op cit*, sammanfattar sin egen forskning som bland annat visar att försvarets roll var ännu större än han formellt hade antagit. Självklart kommenterar han inte det!

45 Se Cohen, *op cit*, och Lewin, *op cit*, för ett typiskt sätt att närma sig frågan.

46 Historikern Roger Pethybridge har betonat att ”de flesta redogörelserna för den ryska revolutionen har en benägenhet att rygga för problemet att förlika bolsjevikpartiets eleganta och förnuftigt uttänkta humanitära ideal med den faktiska sovjethistoriens otäcka detaljer, som de utvecklades till det som på gott och ont har kallats stalinism”. (**The Social Prelude to Stalinism**, London 1974, s 7. Victor Serges anmärkning att revolutionen började degenerera dagen efter att den hade ägt rum är kanske en ytterlighet, men det finns mer än en gnutta sanning i den.

höll ihop samhället trots det allmänna sammanbrottet under inbördeskriget var en auktoritär kontroll. NEP skulle förändra detta, men ett förvånande faktum är att det aldrig gjordes något allvarligt försök att överföra någon verklig makt neråt. En efter en gick varenda åtgärd i motsatt riktning.

En ständig oro grep oss kommunister ... nu antog de städer vi härskade över en främmande anblick. Vi kände att vi sjönk ner i ett träsk – paralyserade, förvanskade ... en och en halv miljon arbetslösa ... hasardspel, fylleri och all den gamla tidens smörja ... klasser återföddes inför våra ögon ... det fanns en allt större klyfta mellan de fås välstånd och de mångas misär ... Till och med dåtidens stora diskussioner återspeglade en ”uttalad cellskräck ... som sällan genomträngdes av uppfattningar som tvingade sig på från bolsjevikernas breda medlemsmassor ...”⁴⁷

I centrum på detta allmänna förfall stod partiet själv, ”vi kunde inte längre känna igen revolutionens gamla parti”. Redan 1921 hade en fjärdedel av medlemmarna rensats ut på grund av ”byråkratiska deformationer”, men många av de som genomförde utrensningarna var själva fördolda byråkrater. Lenin hade velat ha ytterligare en utrensning för att få bort ännu fler degenererade element, men istället högtidlighöll partiledningen på ett hånfullt sätt hans död med ”Leninuppådet”, och öppnade på nytt partiets dörrar och stärkte därmed oundvikligen apparatens makt.⁴⁸ Resultatet blev att:

Det började uppträda en ny demarkationslinje mellan en ytterst vältalig, politiskt medveten och alltmer auktoritär central partiorganisation och passiva, utspridda och ofta förvirrade partimedlemmar, som var allt svårare att skilja från andra ”lojala” element inom befolkningen vad gäller politisk inställning och vilken roll de skulle spela. Förtruppen i sin helhet var inte längre en förtrupp eller elit som ledde arbetar- och bondemassorna: förtruppen bestod av partitjänstemän som ledde och styrde både partiet och massorna utanför partiet.⁴⁹

I förhållande till detta verkar Bucharin ha levt i en bubbla. Till och med den sympatiskt inställda Cohen tvingas tala om hans ”ständiga offentliga optimism”. I början av NEP hade han gått med på möjligheten att revolutionen kunde degenerera politiskt men denna linje försvann snabbt.⁵⁰ I mitten av 1920-talet var alla sådana antydningar ”förräderi” för honom:

Under de tre eller fyra avgörande år då Stalin byggde upp sitt ointagliga grepp om partiet och staten och slog ner oppositionen, var Bucharin hans nitiska medbrottsling.⁵¹

Det enda som återstod av hans en gång kraftfulla analys av staten var ”en misstro mot statsmakten”, ”ett liberaliserande inslag i hans bolsjevism”. Statens klasskaraktär blev bara en abstraktion – det var något som en gång för alla hade avgjorts av revolutionen. Den kunde bli nött i kanten av det byråkratiska förfallet men kunde i grund och botten inte förändras. Partiets och ledarskapets roll i den måste bevaras till varje pris.⁵²

Oavsett vilken radikalism man väljer att läsa in i arbeten som hans ”Det organiserade kaosets ekonomi”, så var hans opposition mot Stalin riktad mot honom som individ, även när han såg honom för vad han var. Han hade ingen riktigt uppfattning om att angripa den makt på vilken

47 V Serge, *From Lenin to Stalin*, New York 1973, s 39-40; Pethybridge, *op cit*, s 6.

48 Serge, *op cit*. För detaljer om förändringarna av medlemskapet se T Righby, *Communist Party Membership in the USSR, 1917-1967*, Princeton N.J. 1968.

49 Carr, *op cit*, s 137.

50 Se Nove, *Some Observations of Bucharin...*, för detaljer.

51 Carr, *Legenden om Bucharin*, på marxistarkiv.se, s 6.

52 Den bästa diskussionen om denna avgörande brist finns i J L Dallemagne, *Justice for Bukharin*, *Critique* nr 4, 1975. Även om jag inte kan gå med på alla skrivningar i denna artikel så har den stora förtjänster. Den innehåller också värdefulla referenser till franska översättningar av Bucharins verk som annars bara finns tillgängliga på ryska.

Stalins position grundade sig. Hans opposition var privat, ”han gick aldrig mot Stalin offentligt.”⁵³ Om Cohen har rätt när han hävdar att högeroppositionen hade en verkligt folklig bas 1928, hur mycket mer kan vi då inte fördöma Bucharin för att han inte mobiliserade den? Det var den man som hade splittrat partiet under dess mesta avgörande ögonblick 1918! Och om Cohen också har rätt när han säger att han ”även sedan han besegrats stod ... som symbolen för bolsjevikiskt motstånd mot stalinismens uppgång under 1930-talet”, varför gjorde han då inte mer? Till slut blev hans roll patetisk. Varför höll han tyst? Varför lade han inte sin auktoritet, till och med som ”en symbol för motstånd”, bakom Rjutins revolt 1932? Varför uttalade han sig aldrig offentligt? Oavsett vilket sken man vill ge hans aktioner, så är faktum att hans ”tystnadens konspiration”, hans fördolda angrepp betydde föga mot stalinismens konsolidering. Det som verkligen räknades var det sätt på vilket han och de andra gammalbolsjevikerna utnyttjades för att pryda regimen, för att ge Stalin sin legitimitet. Och när det kom till kritan var Bucharin ännu mer beredd att göra det än en del av de andra. Vid den fjortonde kongressen 1934 förnedrade han sig till den milda grad att han ”var en av få före detta oppositionella talare som fick applåder från församlingen”.⁵⁴ Och 1936 kom så den slutgiltiga ironin. Det verkar som om Bucharin hade en avgörande del i skapandet av Stalinkonstitutionen. Men till råga på allt verkar han till en början på allvar ha trott att en konstitution, en ”papperslapp”, kunde påverka en regim vars brutalitet bara är jämförbar med Nazitysklands. På ett sådant sätt kunde denna en gång stora marxist förfalla.⁵⁵

Förvisso finns det personliga misslyckanden här. Men det är inte bara det. Faktum är att Bucharin än en gång var fast i det system som han hade gjort så mycket för att skapa. Han begränsades både av dess institutioner och av dess antaganden, och han ville inte, kunde inte överge dem. Förvisso var väl vad som helst – vad som helst att föredra framför denna roll? Opposition, protester, utvandring, till och med självmord – alternativen fanns där och många mindre män tog dem, men inte Bucharin. Att kliva utanför gränserna, att våga, att kämpa – det var otänkbart. Och till syvende och sist blev hans motstånd bara en oändlig ström av brev till Stalin, ” ’Kära Koba! Kära Koba! Kära Koba!’ Och han fick inte ett enda svar.”⁵⁶

Den andre Bucharin

Om det var allt som återstod av Bucharin – avskyvärda, grova förföljelser av oppositionen på 1920-talet; en kritik av industrialiseringarna som icke desto mindre accepterade de grundläggande antaganden som låg bakom dem; en halvhjärtad kampanj mot Stalin som urartade till föga mer än ett beklämmande intresse att rädda sitt eget och sin familjs liv medan miljontals gick under; ett vanhedrande slut som bara räddades upp tack vare hans tvetydiga försök att avvisa rättegångens grundvalar, ett försök som få insåg vad det var – om detta var allt, då skulle det verkligen vara lite. Men om vi ska tro på liberalernas och eurokommunisternas version så är det allt. Man kan inse att till och med denna Bucharin ändå kan utgöra ett stort hot i Östeuropas slutna samhällen, men att han ska tas upp på detta sätt i [väst] – hur kan det komma sig? Är det verkligen det enda som återstår av hans arv?

Lyckligtvis inte. Det finns en annan Bucharin – en vars hela väsen verkar motsäga den senare Bucharins tankar och handlingar. Det är de tidiga årens Bucharin – Bucharin revolutionären. Men medan det var denna yngre Bucharin som Lenin gav sin berömda hyllning, så verkar hans nyfunna beundrare nu vilja dölja honom, förklara honom i termer av ”omognad”, ”hans utopiska lära”, och

53 Carr, *Legenden om Bucharin*, s 1.

54 Katkov, *op cit*, s 83.

55 För Bucharins roll se Coates, *op cit*, och Cohen, .

56 Det finns tre mer betydande sekundära källor om Bucharins sista år. Cohen, *op cit*, är den absolut mest sympatiskt inställda. A Solzjenitsyn, **Gulag-arkipelagen**, Stockholm: Wahlström & Widstrand, 1974-1976, 4 vol, är den mest fientliga men ligger i många avseenden närmare sanningen. Roj Medvedev, *Bukharin's Last Years*, **New Left Review**, maj-juni 1978, nr 109, tillför inte så mycket jämfört med Solzjenitsyn och hans tidigare redogörelse i **Let History Judge**. Om något verkar han ligga närmare Solzjenitsyn i sin bedömning.

så vidare. Men om det finns en verklig kärna i ”legenden om Bucharin”, om det finns ett verkligt arv att hylla, då är det här vi kommer att återfinna det. Här har vi en lysande marxistisk teoretiker som analyserar staten, en man vars verk har ett varaktigt värde, ty under hans tidiga period kan vi hitta arbeten som ger nyckeln till att förklara både hur den moderna kapitalismen har utvecklats och hur den måste besegras. Med höjdpunkten i sin anmärkningsvärda bok *Övergångsperiodens ekonomi*, som gavs ut 1920, tog han itu med att utveckla en förståelse för imperialismen och nationalstatens roll under den. Därefter sammanfattade han erfarenheterna av den ryska revolutionen och ställde några av övergångsperiodens centrala problem.⁵⁷ Hittills har ingen på ett tillfredsställande sätt förklarat hur denna tidiga, radikala Bucharin kunde förvandlas till den senare version som vi har diskuterat. Men en av förtjänsterna med Cohens biografi är att han betonar att även denna Bucharin ska betänkas.⁵⁸ Men inte ens Cohen har framställt honom i hans rätta ljus, eftersom hans största intresse verkar vara att hävda att han var föregångare för de som ser möjligheten av ett tredje sorts samhälle, varken kapitalistiskt eller socialistiskt.

För socialister i början av 1900-talet var frågan om statsmaktens karaktär en grundläggande politisk fråga. Sedan Marx’ död hade statens roll ökat på grund av trycket från ekonomiska kriser, monopol och ökande militarisering. Även om de statliga ingripandena var relativt små jämfört med idag, så var de ändå ett problem för vänstern. En reaktion var att likställa statsmakt med ”socialisering”, och således stöda reformismen. En annan mer komplicerad reaktion, som till sist ledde i samma riktning, var Kautskys vision om en ”ultraimperialism”. Under denna skulle kapitalismens organisering överskrida nationsgränserna och till slut leda till att det skapades en massiv, global kartell som skulle underkasta sig världsekonomin. Det var upp till en mindre grupp marxister i Tyskland och Ryssland att utveckla revolutionära alternativ till dessa uppfattningar. I centrum på denna grupp stod Nikolaj Bucharin.

Bucharins utgångspunkt var insikten att kapitalismen inte var ett nationellt utan ett internationellt produktionssätt. En förståelse av det måste därför utgå från en förståelse av världsekonomin – inte den ena eller andra nationella ekonomin. Om det, som Kautsky påstod, var så att kapitalet kunde centraliseras i världsskala så skulle kapitalismen definitivt upphöra att existera. Men, hävdade Bucharin, verkligheten såg annorlunda ut eftersom utvecklingen gick i riktning mot en mångfald av konkurrerande kapital inom världsekonomin. Det återspeglade det sätt på vilket kapitalismen alltid drogs åt två håll – mot internationalisering och mot nationalisering. Som ett resultat av detta åter-skapades nu kapitalismens motsättningar i världsskala. Det var det resonemang som han utvecklade utförligt i **Imperialismen och världsekonomin** och senare sammanfattade som en väsentlig del av sitt resonemang i de inledande kapitlen av **Övergångsperiodens ekonomi**.

... ”nationella ekonomiska organismer” ... har sedan längre upphört att vara en avskild enhet, en ”isolerad ekonomi” ... Tvärtom är de bara delar av en mycket större sfär, nämligen *världsekonomin*. Precis som varje enskilt företag är en del av den ”nationella ekonomin”, så ingår var och en av dessa ”nationella ekonomier” i världsekonomin. Det är därför kampen mellan nutida ”nationella ekonomiska organ” först och främst måste ses som en kamp mellan olika konkurrerande delar av världsekonomin ...

57 Denna diskussion grundas på fyra centrala arbeten från denna period: 1) **Imperialism and the World Economy**, London 1972 (hädanefter **Imperialism...**). Den skrevs 1915 men gavs inte ut förrän 1925. 2) *Till en teori om den imperialistiska staten*, som skrevs 1916 men inte gavs ut i sin helhet förrän 1925. Det finns ingen engelsk översättning av denna, men den sammanfattas i Cohen, *op cit*, och även i R V Daniels utmärkta *The "Withering Away of the State" in Theory and Practice*, i A Inkeles och K Geiger (red), **Soviet Society**, London 1961. 3) **The Economics of the Transformation Period**, New York 1971 (hädanefter **Economics...**), som skrevs och gavs ut efter inbördeskriget. 4) **Kommunismens ABCD**, på marxistarkiv.se, från samma period.

58 Även om Bucharin identifierade denna period som en period av ”illusioner” så kom han aldrig underfund med den. Nove, *Some Observations...*, **op cit**, pekar kortfattat på problemet utan att lösa det. Cohen, *op cit*, gör det mer utförligt men med lika lite framgång.

”Den moderna kapitalismen”, fortsatte han och sammanfattade, ”är världskapitalism.”⁵⁹

Men vad är denna ”världsekonomi”? Bucharin ansträngde sig verkligen för att påvisa att den var mer än bara summan av sina ingående delar. Istället kännetecknades den av en egen ”oorganiserad enhet”:

Det världsekonomiska systemet är lika blint irrationellt och ”motivlöst” som det tidigare *nationella* ekonomiska systemet.⁶⁰

Det är just detta som förklarar hur nationalstatens roll har utvecklats. Under inverkan från konkurrensen inom världsekonomin kom staten till sina egna kapitalisters försvar och underkastade sig sina självständiga delar för att skapa en form som Bucharin kallade ”statskapitalism”.⁶¹ Den var fortfarande en *kapitalism* eftersom ingen enhet kan existera oberoende av den konkurrerande världsekonomin. I hans speciella formulering uttryckte denna statskapitalism de grundläggande banden mellan finanskapitalet och staten, men han var inte rädd för att följa logiken i sitt resonemang ända till slutet. Så länge staten begränsades av världsekonomin fanns det i princip ingen skillnad mellan en kapitalism som grundade sig på ett monopol över produktionsmedlen och en ”privat” organisering av detta monopol.⁶²

Det är kärnpunkten i Bucharins resonemang, men det kan vara värt att betona ett antal punkter i det.

1. Han ansåg att staten både ingrep för att stöda villkoren för utsugningen, och för att själv verka som utsugare och producent av mervärde:

Statsmakten drar sålunda till sig nästan alla grenar i produktionen; den upprätthåller inte bara de allmänna villkoren för utsugningsprocessen, *staten blir mer och mer en direkt utsugare, som organiserar och leder produktionen som en kollektiv kapitalist.*

Det är på grund av att staten kan och verkligen skapar mervärde som det är teoretiskt möjligt med ett statskapital.⁶³

2. Eftersom staten styr den inhemska ekonomin gentemot världsekonomin, så leder det till en ökad betoning på konkurrensformer utanför marknaden.⁶⁴ Den mest extrema formen av detta är krig, ett

59 **Imperialism...**, s 17. **Economics...**, s 12.

60 **Economics...**, s 19. Ett typiskt exempel på hur Bucharin med flit har ignorerats finns i den nyligen genomförda ”debatten om staten”, se J Holloway och S Picciotto, **State and Capital: a Marxist Debate**, London 1978. Denna debatt har försökt förstå nationalstaten utifrån sig själv. Världsekonomin ses då som summan av sina delar – exakt det misstag som Bucharin kritiserade så skarpt. Se C von Braunmuhl, *On the analysis of the bourgeois nation state within the world market*, Holloway & Picciotto, **op cit**, och C Barker, *A Note on the Theory of Capitalist States*, **Capital and Class**, nr 4 1978, och C Barker, *The State and Capital*, **International Socialism**, (Second Series), nr 1, juli 1978, för kritiska diskussioner som stöder Bucharins analys.

61 ”Här smälter ’ekonomin’ organiskt samman med ’politiken’; borgarklassens ekonomiska makt förenar sig direkt med sin politiska makt ...” (**Economics...**, s 37.)

62 **Imperialism...**, s 137. I **Economics...** framlägger han sin ståndpunkt på ett klarare sätt: ”Den matematiska gränsen för denna tendens utgörs av omvandlingen av hela den ’nationella ekonomin’ till en helt slutet *kombinerad trust* ... där hela ekonomin har blivit ett fullständigt förenat bolag av *motsvarande grupper inom världsbourgeoisien*”, s 36. (Bucharins kursivering.)

63 Citerat i Cohen, *op cit*, s 26, min kursivering. Även här har ”debatten om staten” misslyckats, och hävdar att staten inte kan skapa mervärde. Angående detta misstag, som inte stämmer med verkligheten, se Barker, *op cit*.

64 Det påstås ofta att det fick Bucharin att hävda att ”inre kriser” (som ingen definierar) skulle försvinna. I **Economics** säger han verkligen (på s 15) att finanskapitalet har avskaffat produktionsanarkin *inom* de stora kapitalistiska länderna. Mot detta skrev Lenin att de ”inte har avskaffat den”. Vad Bucharin egentligen menade går att diskutera. Världsekonomin har gjort kriser på den nationella marknaden otidsenliga, om de någonsin uppstår. I denna mening är förflyttningen av krismekanismerna till världsskala bara en nivåförändring. I sina senare arbeten klargjorde Bucharin, att i de statskapitalistiska ekonomierna skulle marknadskriserna ersättas av en ständig kris för rationaliteten. I sin **Senkapitalismen del 2** (på marxistarkiv.se) hävdar Mandel att Bucharin inte lyckades förstå motsättningen mellan bytesvärde och bruksvärde och därmed kapitalismens oförmåga att organisera sig själv (s 25 ff). Men det var just det hans arbete om *Det organiserade kaosets ekonomi* handlade om!

perspektiv som Första världskriget bekräftade, ”i det kapitalistiska samhället är krig bara en av den kapitalistiska konkurrensens metoder då den sistnämnda breder ut sig på världsekonomens område.” Dessa former utanför marknaden upphävde inte kapitalismen utan utgjorde en utveckling av dess motsättningar på en högre nivå.

3. Han såg inte statens ökande roll som att finans- och monopolkapitalet fått någon sorts oberoende styrka, utan som ett mer utvecklat uttryck för dess grundläggande roll. ”Staten är inget annat än de härskande klassernas mest övergripande organisering, vars grundläggande funktion är att bevara och utvidga utsugningen av de undertryckta klasserna.” Det var därför inte möjligt att rädda staten åt arbetarklassen.

Denna sista punkt fick enorma politiska konsekvenser som ledde direkt till Bucharins första större konflikt med Lenin. Här medgav förstas Lenin till sist sitt misstag och utvecklade Bucharins analys i sin egen **Stat och revolution**. Bucharin drog två slutsatser från sin analys. För det första att när den ryska revolutionen kom så skulle den inte bara vara en revolution mot kapitalismen i allmänhet utan mot dess speciella aktuella form – en framväxande statskapitalism. För det andra: på grund av detta måste revolutionen för att kunna gå framåt *fullständigt* krossa den gamla statsapparaten, som i grund och botten var oförenlig med den socialistiska revolutionen. Det var detta som ledde till övergångsperiodens speciella karaktär. Eftersom det var nödvändigt att på ett så djupgående sätt krossa det gamla systemet, blev övergångsperioden oundvikligen en period av kaos och ekonomiskt förfall när arbetarklassen började organisera sig. Det var inget som var speciellt för ryska förhållanden utan ett övergripande kännetecken för alla framtida övergångsperioder.

Det fanns givetvis verkliga problem med Bucharins analys. Han verkar till exempel ha börjat betrakta krig som den *främsta* orsaken till världsekonomens kris i stället för *en av* orsakerna. Han övergick sedan till att överskatta djupet på den kris som Första världskriget orsakat, och förutspådde ett nära förestående allmänt sammanbrott. Hans analys sprang ofta före sig själv. På detta sätt bortsåg han till exempel från de mycket verkliga politiska motsättningar som under normala omständigheter begränsade en konsolidering av statens fullständiga kontroll. Denna försummelse att på ett tillfredsställande sätt ta itu med politiken fick honom också att bortse från det faktum att den ryska revolutionen ägde rum i ett land som kombinerade en viss mån av statskapitalism med de allra mest underutvecklade ekonomiska former.

Denna sista punkt ledde till ännu en konflikt med Lenin. I och med att Lenin medgav Rysslands underutveckling, så hävdade han att *till och med* ett anammande och spridning av statskapitalism skulle vara ett stort framsteg. Det var för Bucharin fullständigt avskyvärt. Det var vad revolutionen hade varit mot! I efterhand kan man se att ingen av dem hade rätt. Bucharin var förvisso orealistisk i sina antaganden om Ryssland, men de åtgärder som Lenin anammade medförde och gynnade revolutionens förfall i lika hög grad. En utbredning av revolutionen utomlands kunde mycket väl ha löst detta problem, men i och med att den uteblev så är denna debatt typisk för motsättningarna under en revolution i ett underutvecklat land.⁶⁵

Men fränsett dessa delar har Bucharins analys kvar större delen av sin styrka och giltighet. Under de 60 år sedan han skrev den har statens roll ökat enormt, men utan att undanröja någon av systemets grundläggande motsättningar. Behovet att krossa staten är ännu större, och i denna mening är hans argument ännu mer giltiga. Hans analys av de verkliga problemen under övergången i en revolutionär stat måste fortfarande tas upp av de inom vänstern som noggrant har ignorerat denna fråga.

Utöver detta kan vi också se hur hans argument är tillämpbara på Sovjetryssland själv. Vid en genomläsning av hans analys av statskapitalismen verkar exemplet Sovjetunionen vara i stort behov av uppmärksamhet. Här har vi en statligt kontrollerad ekonomi där arbetarklassen inte har någon

⁶⁵ För en intressant men inte sympatiskt inställd redogörelse om en sida av denna diskussion, se H Ray Buchanan, *Lenin and Bukharin on the Transition from Capitalism to Socialism: The Meschchersky Controversy, 1918*, **Soviet Studies**, vol XVIII, nr 1, 1976.

makt, en ekonomi vars dynamik inte går att förklara annat än i förhållande till världsekonomin. Det är inte en sorts socialism – nog är det Bucharins statskapitalism? Och det är verkligen dit Bucharins analys leder, inte som Cohen påstår till att spekulera om en tredje sorts samhälle. Det är inte förvånande att hans nuvarande beundrare drar sig undan från denna Bucharin. Det är heller inte överraskande att Bucharin själv, när han omgavs av misslyckandet för den en gång stora revolutionen själv inte skulle klara av att följa sin tidigare paroll. ”Tänk igenom det till slutet utan att skygga för några konsekvenser.” I slutet på sitt förord till **Övergångsperiodens ekonomi** skrev Bucharin:

Författaren skulle anse sitt arbete fullbordat om de som har inlett en liknande tankegång skulle framställa den i sin slutgiltiga form, och om de som håller fast vid naiva illusioner av en reformistisk natur åtminstone skulle överväga att saker och ting är mer komplicerade än det ser ut i renegaternas broschyrer.

Bucharin kommer att till sist få full rättvisa när de som ”har inlett en liknande tankegång” framställer den i slutgiltig form och säkerställer att Nikolaj Buchanan inte tillåts pryda de ”naiva illusioner av reformistisk natur” som han en gång föraktade så mycket.